

«Сейфуллин оқулары – 18: «Жастар және ғылым – болашаққа көзқарас» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения – 18: «Молодежь и наука – взгляд в будущее» - 2022.- Т. II, Ч. II. – Б.72-74

ҰЛТАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР МӘСЕЛЕСІ

Кузжанов Н., 2 курс студенті

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан қ.

Ұлтаралық қатынас адамзат қоғамындағы мәдени және тарихи негіздері бар құбылыс. Бүгінгі күннің ақиқаты адамзат өміріндегі мәдени-әлеуметтік әлемнің көптүрлілігі. Қазіргі таңда ел бірлігін арттыруда қазақ халқы өз мәдениеті мен салт-дәстүрлерін, тілін, дінін құрметтеу, отанды сүйу, ұлттық рухтың болуы, басқа ұлттардың мәдениетін, тілін сыйлау әлемдік өркениеттік деңгейде ойлауға жетелемек. Қоғамда жеке адам, этникалық қауымдастықтардан, әлеуметтік құбылыстардан, мәдени құндылықтардан оқшау өмір сүре алмайды, олар субъектімен қарым-қатынас жасауға, өзара байланыста болуға ұмтылады.

Ұлтаралық қатынас адамдардың басқа ұлт өкілдерімен қатынасын айтамыз. Өткен тарихқа көз жүгіртсек, этноәлеуметтік тұтастықтығын нығайта білген ұлттар ғана этникалық субъект ретінде өзінің әлемін жақсы жетілдірген. Этностар арасындағы қатынаста табиғи немесе әлеуметтік қажеттіліктер ғана қалыптаспаған, сонымен қатар рухани, мәдени құндылықтарды өрбіту мәселесінде бар. Ұлт мәселесінде мәдениеттің орны айрықша. Мәдениет - адамның әлемге қатынасынан туындаған құбылыс. Мәдениеттен тысқары адамға маңызды тұлғалық, ұлтаралық қатынастар қалыптаспайды, сондықтан, қоғамда мәдени процестер үйлесімдіруші қызмет атқарады. Мәдениеттің негізінде адамның жасампаздық рухы жатыр, сондықтан, ұлтаралық қатынастар мәдениеттің негізінде болған кезде ғана, өркениеттілікке қол жеткізбек. Себебі адам өз болмысын мәдениеттің ауқымында дамыттырып, сол арқылы құндылықтар жүйесін қалыптастырады. Бүгінгі таңда Еуропада, Америкада мультикультурализм саясаты ұлт саясатындағы әмбебап ұстаным ретінде бағаланады. Яғни бұл ұстаным арқылы мемлекеттегі әртүрлі этникалық топтар өзара түсінушілікте өмір сүріп келеді.

Әлемдік тәжірибеге сүйенсек Италия, Нидерланды, Швейцария мемлекеттерінде ұлттық мүддені ескеру, этностардың құқығын қорғау, ұлттар арасындағы қақтығысты тудырмау құрлымы жақсы дамыған, әдетте бұл елдерде жергілікті халықтың арнайы этникалық топтармен айналысатын ұйымдары қалыптасқан. Германия елінде мұсылман ұлт өкілдеріне, АҚШ елінде үндістерге моноэтникалық бағыт бар, аз ұлт

өкілдерінің құқықтарын арнайы тәртіппен реттейді. Жапония, Латын Америка елдері этникалық топтарға ұлттық саясаты біркелкі қарайды, басқа этностарға қатысты қандай да бір арнайы саяси принциптер жоқ. Түркия және Шығыс елдерінде ұлтаралық қатынастарды және этникалық проблемаларды мемлекеттік деңгейде жүйелі реттеу жоқ, басқа ұлт өкілдеріне қатысты мәселелерді аяқасты шешіп отырады. Ал, Қазақстан секілді көпұлтты мемлекетте ұлтаралық қатынастар елдің тұрақты және демократиялық дамуының негізгі факторы болып табылады.

Қазіргі таңда еліміз әлемдік практиканың жетістіктеріне назар аударатырып, әрбір этникалық топтың мүдделерінің ескерілуін қадағалауға ұмтылады. Демократиялық қоғамда әрбір этникалық топтың мүддесі қорғалуы тиіс. Қазақстан–Орталық Азиядағы бірегей мемлекет Қазақстан Еуразиялық кеңістікте орналасқан, әрі әлемдік ірі мемлекеттер арасында территориясы бойынша тоғызыншы орын алатын ел. Әлем халықтарының арасында саны жағынан қазақтар 70-орын алады. Бүгінгі Қазақстанда 140 этника мен 46 конфессия бейбітшілік пен өзара келісімде өмір сүруде. Тарихи тағдыры отрақтасқан басқада ұлт өкілдерін атап айтсақ орыстар, украиндар, беларустар, өзбектер, немістер, татарлар, кәрстер, ұйғырлар, дүнгендер т.б ұлт өкілдерін жатқызуға болады. Түрлі ұлт өкілдерінің мәдениеті мен дәстүрлерінің үндесуі кездейсоқ болған жоқ, оның астарында көптеген тарихи себептер бар. Қазақтар еуропалық-азиялық субконтинеттің көшпелі-мәдени өркениеттің тұңғыш мұрагерлері болып табылады. Көшпенділердің шаманизмге табынған терең ішкі діншілдігінің сипатын бағалай отырып: олар «дүниені әлемдік тәртіп ретінде, онда әр қайсысы анықтаулы құдай сыйлаған өз орнын, парыз немесе міндетіне сәйкес қабылдайды» [1, 301б.] деп атап көрсетілген тұжырымдар ата-бабамыз өз жерін, өскен мекенін жоғары бағалағанын көруімізге болады. Ата-бабаларымыз бейбіт өмір сүйгіш халық бола отырып, барлық халықтардың бірігуі қажеттілігіне, бұл ретте басты шарт ішкі, рухани етенелік, дүниеге ортақ көзқарас, «адами» қасиет басты болуды алғашқы орынға қойған.

Ұлтаралық қатынас ұғымының теориялық сипатталуы мен пайымдалуына айрықша назар аударуда «ұлт», «этнос», «этногенез», «ұлтаралық қатынастар» сияқты түсініктерді білуіміз шарт. Этнос эпистемологиясы деп философиялық тұрғыдан этнос ұғымының антологиясы мен мәдени болмысын анықтайтын саланы атаймыз.

Ежелгі гректерде «ұлт» деген термин «тумалар» (*nasci*) деген ұғымынан туған «*natio*» сөзінен алынған. Римдіктер кезінде әрі ұлт бірлестіктеріне «*gentes*» деген атау пайдаланып, «*natio*» ұғымын ру, тайпалық одақтарға қолданды. Қазақ халқының дүниетанымында, біздің ата-бабамызда көшпенділер арасында бұл ұғымдар «халық, ру, тайпа, ұлыс, ұлт» деп жүйеленген болатын.

Жаһандану, әлемдік ауқымдану, глобализация, ғаламдану, (ағылш.

Global - әлемдік, дүниежүзілік, жалпы) – жана, жалпы әлемдік саяси, экономикалық, мәдени және ақпараттық тұтастық құрылуының үрдісі [2, 126]. Бүгінгі таңда әлемде күрт өзгерістер, бәсекелестік, ғылым мен технологиядағы жаңалықтар, рухани, мәдени құндылықтардың шұғыл алмасуы көз ілеспейтін жылдамдықпен жүріп жатыр. Француз философы Жак Деррида «Жаһандануды бүгінгі әлемнің қайтаруға келмейтін заңды процесс. Сондықтанда оны, асқан байыптылықпен терең зерделей отырып, оңды және теріс қырларын ашыпалған жөн. Оңды жағы, жаһандану – әлем халықтарының мәдениетін, экономикасын, саяси және ақпараттық жүйелерін барынша жақындата, кіріктіре түсетін қасиеті бар құбылыстар қатарына жатады. Сөйтіп, жаһандану елімізге жер бетіндегі интеграциялық үрдістердің нәтижелерін, әлемдік дамудың игіліктерін алып келсе, ал екінші жағынан, ол ұлттық ерекшеліктерді, ұлттық мәдениетті барынша бедерсіздендіруге итермелейді және саяси, әлеуметтік тәуелсіздіктің қағидаттарына барынша немқұрайдылықпен қарайды. Кейбір әлсіздеу мәдениет пен өркениеттерді жұтып қоюға дайын тұратын қасиетімен, этностық келбетімізді жойып жіберуге бейімдігімен қауіпті» [3, 56.]. Жаһандану процестерімен ілесе келген нигилизм, өзімшілдік, оқшаулануға деген бейімділік көптеген тарихи, ұлттық рухани құндылықтарды бедерсіздендіру үстінде. Барлық ұлттардың мәдениеттерінің, экономикалық интеграциясы үдерісінің дамуы жаһандық қауымдастық қалыптастыруда. Жаһандану-полимәдениеттілік факторының дүниежүзілік ауқымда диффузиялану салдарынан, мәдениетте парадигмалық жаңарулар орын алуда. Өйткені, жаһандану үдерісі әртүрлі мәдениеттер тоғысын қалайды. Мәдениеттер тоғысуынсыз жаһандану жүзеге аспайды. Осы жаһандану қоғамында әр ұлт, этноқауымдастық, мәдениеттердің өзара пәрменді әрекеттесу заманында өз «менін» сақтап қалуға тырысуы заңды құбылыс. Онсыз ұлттық келбет жоғалып кетуі де ғажап емес. «Ұлттық өзіндік ерекшелік басқа ұлттармен салыстырғанда ғана түсінікті болады, оны басқаша айқындау мүмкін емес. Ұлтаралық қарым-қатынас болмаса, ұлттық өзіндік ерекшелік өз мәнін жоғалтады. Өзінің ұлтынан айрылған жеке адам ұзақ уақыт бойы өзінің ұлттық қасиетін сақтап қалады. Егер ол сіңісіп кететін болса, бұл процесс кемінде бір ұрпаққа жалғасады» [3, 86.]. Ұлтаралық қатынастарда кез келген ұлт өзінің ұлттық «менін» сақтап тілге, дінге, ділге, мәдениетке, саяси жүйеге, дәстүрлерге, дүниетанымға үлкен байыптылықпен қарау қажет. Өз елінің ұлттық құндылықтарын жоғары бағалап, оны қасиетті құндылық ретінде танып келе жатқан елдер тарихтың көш басында тұратындығын қазір көріп отырмыз. Ұлттық кодын ұлықтаған елдер әрқашан көш бойында озық тұрмақ, мұндай елден болашақта отаншыл, елім дейтін ұрпақ өсіп жетілмек. Басқа халықтармен қатынаста болу арқылы рухани өремізді биіктететін, жалпы білімімізді тереңдететін құндылықтарға қол

созғанымыз абзал. Ұлттық санамызды жаһандық өзгеріске сәйкес өзгерте білу қажет. Егер ұлт өз дамуында ұлтаралық қатынаста болмаса, ғаламдық мәдениетке, өркениетке кірігу, ықпалдасу процестерінен алшақтап кетеді. Сондықтан, ұлтаралық қатынастар ауқымы әруақытта күрделі қатынастар өрісіне жатады, оған бір жақты бағалау беруге болмайды, ол көптеген терең мағыналы қырларды қамтитын құбылыс болып табылады. Ұлтаралық қатынастардың мәдениетін дамытудың бірден-бір шарты әрбір ұлттың өзіндік әлемін ғылыми сараптаудан өткізіп, оның бойындағы жетістіктер мен кемшіліктерді айқындап отыру болып табылады. Әрбір ұлт «тек өз дінімен, өз тілімен, өз ділімен артық әлем қажет емес» деп оқшаулана өмір сүруді бағдар етсе, бұлғаламда адамзаттың басы бірікпей, бір-бірімен қатынаста негізінен шендесумен болады. Онда басқа ұлттың жетістігін көре алмай, кемшілігін терумен айналысуды әрбір ұлт әдетке айналдырмақ. Сондықтан ұлттар арасындағы қатынаста әр ұлттың дінін, тарихи шығу тегі мен дәстүріне, тіліне құрметпен қараса, онда ұлттар арасындағы сыйластық артады. Қазіргі қоғамда бұл мәселе ең өзекті ахуалды болып отыр.

Қазіргі жаһандану қоғамында модернизациялық процестермен қатар әрбір ұлт өзінің ұлттық келбетінің лайықты түрде сақталуына, танылуына және оның дамуына мүдделі. Әрбір халықтың руханиятының ерекше сипатын анықтау мәдени мұраларды бағалаудан басталады, қазіргі қоғамда ұлтымыз басқа өркениет үлгілерімен өзара бәсекелестікке түсу үшін еліміздің алдында инновациялық, индустриалды-технологиялық пәрменді да-муден қатар, рухани мәдениетіміздің қайнар көздерін пайымдап, оны өркениеттік биік деңгейлерге көтеру шарт. Бүгінгі таңда ақпараттар ағыны, этносаралық қатынастарға өз ықпалын тигізуде. Ақпараттану қоғамында ұлтаралық қатынастардың үйлесімденуі өмір сүруі саяси әлеуметтенуімен тікелей байланысты. Тұлғаның дүниетанымының қалыптасуындағы саяси әлеуметтену маңызды фактор.

Ақпарат құралдарының қарқынды даму заманында басқа ұлттармен халықаралық қатынас жасау арқылы ғылым, білім мен техниканың дамуынан келіп шыққан өркениетті меңгеріп, қазақ жастары ХХІ ғасырдағы озық ғылыми технологияның барлық қыр-сырын біліп, іргесі мықты және бәсекеге қабілетті ел бола аламыз. Сондықтан, ұлтаралық қатынас мәселесі өмірдің қажеттілігінен туындап отыр. Ұлтаралық қатынас мәселесін мәдени-философиялық тұрғыдан талдау қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып саналмақ. Өйткені, ұлтаралық қатынас мәселесі қоғамда айрықша орын алатын тарихи және мәдени негізі бар құбылыс. Мәдени-философиялық сараптау барысында, жалпы адамзаттық үйлесімдікті сақтау, руханилық пен адамгершілік принциптеріне басымдылық таныту, ұлтаралық қатынас мәселесінде айрықша орын алмақ. Қазіргі таңда қазақ ұлты әлемдік өркениет деңгейінде ойлай отырып, тілін, дінін, салт-

дәстүрін, дінін құрметтеу, ұлттық рухтың биік болуы, басқа ұлттармен қатынаста толеранттылық пен төзімділік таныттыру, мәдениетін, тілін сыйлау, ел бірлігін сақтауда айрықша орын алмақ. Қандай кезеңде өмір сүрсекте, ұлтаралық қатынас мәселесі, қоғам өмірінде айрықша орын алатын, адами қатынастардың ішіндегі ең маңыздылардың қатарына жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана. – М: Эксмо, 2007. – 736 с.
- 2 Қазақстан: ұлттық энциклопедия / ред. Ә. Нысанбаев. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 2001. – 720 б.
- 3 Нысанбаев Ә. Тәуелсіздік философиясы //Адам-әлем. – 2006. – №83. – 9-16 б.
- 4 Мұқажанова А.Ж. Қазақстан Республикасы:ұлтаралық қарым-қатынасмәдениетіндегі ұлттық және жалпыадамзаттық (саяси талдау): саяси ғыл. докт. Алматы, 2010. – 54 б
- 5 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042813053408?via%3Dihub>